

УДК 338.5

Ольга РУДИЧ

ВПЛИВ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Резюме. Досліджено стан антимонопольного регулювання на українських товарних ринках та виявлено вплив такого виду державної діяльності на національну економіку. Визначено критерії монопольного становища суб'єкта господарювання на ринку. Розглянуто напрями державного антимонопольного регулювання цін у провідних країнах різних континентів. Також здійснено їх порівняння з українським антимонопольним регулюванням. Встановлено, що не зважаючи на видиму спорідненість антимонопольних дій щодо встановлення цінової дискримінації, у кожній з аналізованих країн існують певні відмінності. Узагальнено дані щодо динаміки розслідувань Антимонопольного комітету України. Зроблено висновок, що основною проблемою, яка стримує розвиток конкуренції на українських ринках та розвиток національної економіки є невідповідність українського законодавства нормам ЄС. Першочерговим напрямом у цьому питанні є впровадження Концепції розвитку ринку та конкурентного середовища на період до 2020 року, якою передбачається розширення поля діяльності та окреслення чітких повноважень Антимонопольного комітету України й інших компетентних органів. Зазначено, що низький рівень конкуренції в Україні позначається високими цінами, не завжди виправданими аналітичними показниками, високим ступенем монополізації товарних ринків і комунальних послуг, у тому числі постачання палива та електроенергії, транспортних та поштових послуг, житлового будівництва, а також низькими рівнями продуктивності та інновацій на підприємствах. Констатовано, що неефективність антимонопольної діяльності пов'язана з тим, що Антимонопольний комітет не часто вдається до впровадження максимально закріплених законодавством штрафів. Також причиною низького відсотка сплати є відчуття безвідповідальності монополіста за свою політику ціноутворення.

Ключові слова: антимонопольне регулювання, конкуренція, державна політика, галузь економіки.

Olga RUDYCH

THE INFLUENCE ANTITRUST POLICY STATES ON NATIONAL ECONOMY

Summary. State antitrust regulation in Ukrainian markets and the impact of this type of state activity in the national economy is investigated in this article. The criteria of monopolistic position of a business entity on the market are determined. Directions of state antitrust regulation of prices in the leading countries of different continents are considered and compared with Ukrainian antimonopoly regulation. It is established that there are some differences in each of the analyzed countries despite the apparent affinity of antitrust action for the establishment of price discrimination. The information about investigations Antimonopoly Committee of Ukraine is summarized. It is concluded that the main problem which restrains competition development on the Ukrainian market and development of the national economy is the discrepancy Ukrainian legislation with EU norms. The first step in this question is the implementation of the Concept development of market and competitive environment for the period to 2020, which envisages the expansion of the sphere activity and a definition of a clear mandates of the Antimonopoly Committee of Ukraine and other competent authorities. It is noted that the low level of competition in Ukraine is denoted by high prices, but not always justified by analytical rates and a high degree of monopolization of commodity markets and communal services, including the supply of fuel and electricity, transport and postal, house building and low levels of productivity and innovation at the enterprises. It is established that the ineffectiveness of antitrust activities related to the fact that Antimonopoly Committee rarely introduces maximum fines, which are enshrined in legislation. Also the reason of low percentage of payment is a sense of irresponsibility monopoly for its pricing policy.

Key words: antitrust, competition, public policy, sphere of economics.

Постановка проблеми. За умов перехідного періоду від адміністративно-командної системи до ринкових відносин адміністративне регулювання більшість

підприємців сприймають як всездозволеність. У результаті порушується збалансованість розвитку підприємств, утворюються диспропорції у грошовому обігу, розриваються стадії регіонального відтворення. Зменшити тривалість періоду, в якому, зокрема, опинилась Україна, можна запровадженням твердої законодавчої влади, яка б чітко визначала відповідальність за нечесне ведення гри на ринку.

Нагромаджений свого часу в адміністративній економіці досвід у справі державного цінового регулювання з великим ефектом використали країни ринкової економіки, зокрема Франція, Японія та ін. У міру стабілізації економіки державне адміністративне регулювання поступово перетворюється у глобальний державний вплив. Особливо тоді, коли через реалізацію ринкових реформ слід поетапно визначати межі й для державного цінового регулювання ринкової економіки.

Влада, використовуючи адміністративні методи регулювання, вирішує проблеми, які не під силу ринкові. Йдеться про виконання перспективних завдань розвитку країни, окремих її ринків, у тому числі формування доцільних рівнів цінової дискримінації для різних ринків чи категорій споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням антимонопольного регулювання національної економіки приділялося багато уваги, починаючи з 80-х рр. XIX ст., коли почало активно розвиватися промислове виробництво, і до сьогодні. На сучасному етапі не лише окремі автори (Корінев В.Л., Костусев О., Несторишин І. та інші), але й спеціалісти американської комісії з питань торгівлі та економічного розвитку, європейські комісії з запровадження ринкових механізмів і розвитку світової економіки зайняті розробленням прийнятних меж обмеження конкурентної діяльності.

Мета статті. Дослідити стан антимонопольного регулювання на українських товарних ринках та виявити вплив такого виду державної діяльності на національну економіку.

Виклад основного матеріалу. Адміністративне антимонопольне регулювання – це управління об'єктом на стадії його руху до заданого результату; діяльність уряду щодо виконання законів і формування суспільної атмосфери, які б сприяли ефективному функціонуванню ринкової економіки, а також створенню умов конкуренції, перерозподілу валового національного продукту (ВНП) і національного багатства; коригування розподілу ресурсів з метою вдосконалення суспільного виробництва; стабілізація економіки через широкий контроль за фінансовою, кредитно-грошовою діяльністю фізичних та юридичних осіб [1].

Для того, щоб регулювати положення щодо ціноутворення на ринку, слід спочатку визначити критерії монопольного становища суб'єкта господарювання на ринку. За визначенням Антимонопольного комітету, монопольним визнається становище суб'єкта господарювання, який не має жодного конкурента на ринку або вплив на його діяльність незначний. Таке поняття монополії закладене в Законі України «Про захист економічної конкуренції» [1].

Виходячи з цього формулювання, виникає запитання, чи є монопольне становище підприємства на ринку чимось протиправним. Ми схилиємося до думки, що монополізм на ринку слід обмежувати в тому випадку, коли він забороняє чи обмежує через певні механізми конкурентоспроможність інших суб'єктів на ринку.

З іншого боку, розглядаючи діяльність природних монополій, що мають переваги на ринку завдяки технологічним властивостям виробництва та випускають унікальні товари чи надають специфічні послуги, слід більше уваги приділяти процесу ціноутворення, бо функціонування їх на ринку має вплив на суспільний добробут громадян [2].

Розглянемо напрями державного антимонопольного регулювання цін у провідних країнах різних континентів. Також порівняємо їх з українським антимонопольним регулюванням (табл.1).

Таблиця 1

Регулювання антимонопольними структурами цінової політики

Table 1

Adjustment of antitrust structures of price policy

Напрямок регулювання	США	Велика Британія	Японія	Україна
Визначення монопольної позиції на ринку	Монополістом визнається фірма, яка має 35% на ринку	Монополістом визнається фірма, яка має 50% на ринку	Монополістом визнається фірма, яка має 55% на ринку	Монополістом визнається фірма, яка має 35% на ринку
Дозвіл на злиття компаній (обмеження конкуренції)	Обов'язкове повідомлення антимонопольних органів, частка об'єднаних фірм на ринку не перевищує 60%		Повідомлення про злиття бажане, але не обов'язкове, частка на ринку не перевищує 40%	
Фіксація цін	Заборонена			
Право на встановлення державою цін	На енергетику, систему зв'язку	На енергетику, зв'язок, охорону здоров'я	На сільськогосподарську продукцію, освіту, енергетику	На енерго-, електропостачання

*Джерело: узагальнено автором

Дослідження довело, що не зважаючи на видиму спорідненість антимонопольних дій щодо встановлення цінової дискримінації, у кожній з аналізованих країн існують певні відмінності.

Що стосується України, Антимонопольним комітетом України за останні кілька років (2010–2013) було виявлено 542 підприємства, що займають монопольне становище на ринках, та проведено 413 розслідувань щодо встановлення дискримінаційних цін (табл.2).

Таблиця 2

Динаміка розслідувань Антимонопольного комітету України

Table 2

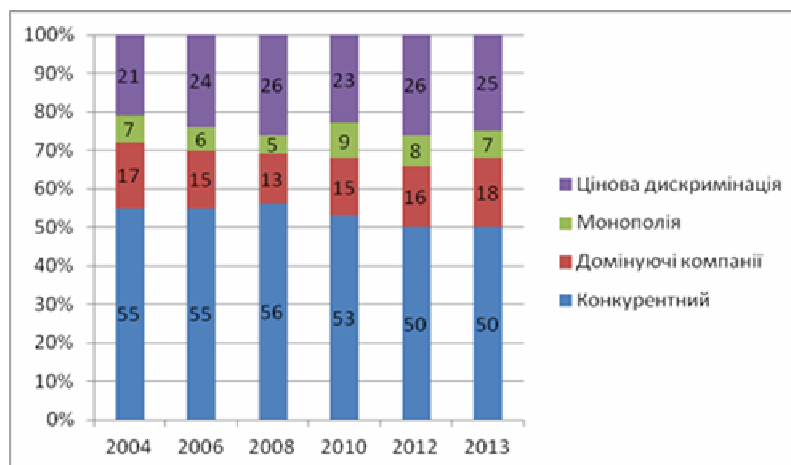
Dynamics of investigations by Antimonopoly Committee of Ukraine

Галузь	Кількість підприємств по роках					% до загальної чисельності у 2013 р.
	2000	2004	2007	2010	2013	
Машинобудування	6	34	22	38	89	27,8
Хімічна промисловість	3	17	33	66	67	20,8
Металургія	1	9	23	57	68	21,3
Сільське господарство	-	4	9	24	37	11,6
Енергетика, ЖКГ	2	9	19	30	37	11,6
Транспорт, зв'язок	9	-	5	7	22	6,9

*Джерело: дані Антимонопольного комітету України

За даними Антимонопольного комітету України найбільш монополізованими залишаються галузі машинобудування (27,8%), металургії (21,3%) та хімічної промисловості (20,8%). Об'єднання підприємств у цих галузях економіки може спричинити суттєвий тиск на інших товаровиробників у галузі та органи влади.

Зосередивши значну частину ринку в своїх руках, вони обмежують конкуренцію на ринку, створюють правила гри та максимізують власні прибутки.

*Джерело: дані Антимонопольного комітету України

Рисунок 1. Структура монополізації української економіки

Figure 1. The structure of the monopolization of the Ukrainian economy

Основною проблемою, що стримує розвиток конкуренції на українських ринках, розвиток національної економіки, є невідповідність українського законодавства нормам ЄС. Першочерговим напрямом у цьому питанні є впровадження Концепції розвитку ринку та конкурентного середовища на період до 2020 року, якою передбачається розширення поля діяльності, окреслення чітких повноважень Антимонопольного комітету України та інших компетентних органів.

Антимонопольні органи, регулюючи допустимі межі цінової дискримінації, повинні в рамках Загальнодержавної програми розробити проект Закону «Про Загальнодержавну програму конкуренції на 2014–2020 рр.» який визнає, що «рівень конкуренції на товарних ринках залишається низьким» як на національному, так і регіональному рівнях, що знижує ефективність товарних ринків. Низький рівень конкуренції позначається високими цінами, не завжди виправданими аналітичними показниками, високим ступенем монополізації товарних ринків і комунальних послуг, у тому числі постачання палива та електроенергії, транспортних і поштових послуг, житлового будівництва, а також низькими рівнями продуктивності та інновацій на підприємствах. За даними дослідження АМКУ лише 25–49% менеджерів вважають, що конкуренція спричиняє суттєвий вплив на їх діяльність [3]. У Звіті про глобальну конкурентоспроможність за 2012–2013 рр. Україна посідала 137-е місце з 148 економік за ефективністю антимонопольної політики. Аналогічно, ЄБРР присвоїв Україні за 1997–2012 рр. індекс конкурентної політики 2,3, трохи вищий другої категорії – «розробка законодавства та створення установ в галузі конкурентної політики; деяке зниження обмежень на входження або примусові заходи відносно домінуючих фірм», але все ж набагато нижчий третьої категорії – «певні примусові дії, спрямовані на зменшення зловживання домінуванням на ринку та на сприяння конкурентному середовищу, в тому числі розукрупнення великих конгломератів; істотне скорочення обмежень для входження» [4].

Щорічні доповіді АМКУ стверджують, що «Україна досі не створила систему протидії та запобігання монополіям, не узгодила своє антимонопольне законодавство відповідно до стандартів конкурентної політики ЄС, не систематизує та не відстежує порушення на сировинних ринках за галузями, не аналізує конкурентний статус

суб'єктів господарювання, а також не перевіряє монопольні (домінуючі) суб'єкти». Щодо паливно-енергетичного сектора, у звіті Аудиторської палати з приводу його регулювання у 2009–2012 рр. зазначається, що «існуюча система контролю монопольних компаній на українському енергетичному ринку, що її застосовує орган контролю та регулювання галузі, є неефективною, через це порушення ними законодавства набули системного характеру. Антимонопольний комітет часто не застосовував жодних відповідних заходів до порушників» [3].

Багато хто з дослідників стверджує, що неефективність антимонопольної діяльності пов'язана з тим, що Антимонопольний комітет не часто вдається до впровадження максимально закріплених законодавством штрафів.

Згідно з доповіддю UNCTAD 2013 р. у 2012 році обсяг сплачених штрафів знизився до 5 відсотків (табл.3), значною мірою тому, що винні юридичні особи уникають виплати шляхом власної ліквідації, а після цього повторно реєструються як нові юридичні особи. Таким чином, навіть якщо АМКУ застосовує великі штрафи, вони не слугують ефективним стримуючим засобом [5].

Таблиця 3

Динаміка накладених та сплачених штрафів за недобросовісну конкуренцію на українських товарних ринках

Table 3

Dynamics of imposed and paid fines for unfair competition on the Ukrainian commodity markets

Рік	Накладені штрафи, млн. грн.	Стягнені штрафи, млн. грн.	% сплати штрафів
2004	2,9	1,7	58,6
2005	4,0	2,3	57,5
2006	23,5	3,5	14,9
2007	11,6	5,9	50,9
2008	27,1	7,3	26,9
2009	33,1	11,5	34,7
2010	39,6	13,5	34,1
2011	43,5	19,7	45,3
2012	814,7	40,6	5,0

*Джерело: дані АМК України та UNCTAD за 2013 рік

Також причиною низького відсотка сплати є відчуття безвідповідальності монополіста за політику ціноутворення. Тому доцільніше, на нашу думку, здійснити визначення допустимої цінової дискримінації.

Висновки. Позиція монополіста на ринку встановлена, перш за все, його часткою на відповідному товарному ринку. Чим більша його частка на ринку, тим, ймовірно, більшу ринкову владу він має. Положення постачальника на ринку в подальшому зміцнюється, якщо він має деякі вартісні переваги перед своїми конкурентами. Ці конкурентні переваги створюватимуть передумови для цінової дискримінації та можуть впливати, наприклад, з факту, що суб'єкт господарювання є першим рушієм на ринку, володіє значними патентами та більш значущою технологією, є лідером марки або володіє більш значущим портфелем продукції.

У свою чергу, подібні переваги повинні сприяти та призводити до чисто позитивних наслідків. Спекулятивні вимоги щодо запобігання вільної конкуренції або загальні твердження щодо зниження собівартості не будуть визнаватись як перевага, а будуть приводом для антимонопольної перевірки.

Не може бути дозволене зниження собівартості, яке є результатом простого здійснення ринкової влади або антиконкурентної поведінки. Економічні переваги повинні бути схвалені не лише сторонами угоди, але й споживачами. Взагалі, передавання переваг споживачам буде залежати від інтенсивності конкуренції на відповідному ринку. Тому, якщо на ринку підтримується достатня конкуренція, яка здатна ефективно обмежити сторони угоди, цінова дискримінація буде гарантувати, що споживачі отримають справедливу частку економічних переваг [6].

Перспективою подальших досліджень є визначення основних важелів забезпечення конкурентного середовища, адже тільки за таких умов може здійснюватись ефективно управління ціноутворенням.

Conclusions. It is concluded that the main problem which restrains competition development on the Ukrainian market and development of the national economy is the discrepancy of Ukrainian legislation with EU norms. The first step in this issue is the implementation of the Concept development of market and competitive environment for the period until 2020, which envisages the expansion of the sphere activity and a definition of a clear mandates of the Antimonopoly Committee of Ukraine and other competent authorities.

Використана література

1. Про захист економічної конкуренції: Закон України за № 2210-III від 11 січня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – www.zakon.rada.gov.ua.
2. Костусев, О. Стан конкурентного середовища в Україні та основні напрями вдосконалення правових механізмів захисту конкуренції [Текст] / О. Костусев // Економіст. – 2005. – №5. – С.52–53.
3. Сайт Антимонопольного комітету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/90300;jsessionid=E026961FE67881D1A8539CBDBC60857F>
4. Про діяльність комісії щодо торгівлі та економічного розвитку США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unctad.org/en/Pages/MeetingDetails.aspx?meetingid=427>
5. Price Discrimination and Market Power / Carbonneau, S., McAfee, R.P., Mialon, H., Mialon, S. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRNID594442code104376.pdf7abstr acted=594442>.
6. Несторишен, І.В. Проблеми ціноутворення в умовах ринку [Електронний ресурс] / Вісник Хмельницького національного університету. Серія “Економічні науки”. Науковий журнал. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010_5_1/121-125.pdf